

O NEKATERIH VPRAŠANJIH NAŠE KULTURNE POLITIKE V LUČI PROGRAMA ZKJ*

Boris Zihertl

I

Kulturna politika zavestnih socialističnih sil s komunisti na čelu ima v naši deželi svoj najgloblji smisel in svoj glavni cilj v ostvarjevanju in ostvaritvi zahteve: *kultura naj postane last ljudstva*, ki ji je s svojim neposredno produktivnim delom zmerom ustvarjalo in ji ustvarja vse neogibne materialne pogoje, samo pa je bilo doslej *oropano njenih najdragocenejših plodov v znanosti, umetnosti in književnosti*. V tem smislu postavlja vprašanje tudi novi program Zveze komunistov Jugoslavije, zahtevajoč, naj kultura postane množična tako glede usvajanja kulturnih pridobitev, preteklih in sodobnih, kakor glede kulturne dejavnosti in iniciative najširših množic samih.¹

To je v naši kulturni politiki tisto glavno, čemur moramo podrediti vse ostalo, če hočemo biti zares sodobni, socialistični humanisti. Socialističnemu humanizmu so tuje blesteče, toda povsem abstraktne fraze o človeški osebnosti in njeni svobodi, za katerimi je dostikrat čutili antihumanistični prezir do delovnih množic in do njihove kulturne zmogljivosti. Biti socialistični humanist, to pomeni, dojemati problem osvoboditve človeške osebnosti v vsej njegovi konkretnosti in praktično, s svojo dejavnostjo v ekonomski, politični in kulturni graditvi socializma, množiti realne možnosti te osvoboditve, ki v sodobnem svetu izvirajo iz ogromnega porasta produktivne sile dela.

Naj v tej zvezi ponovim, kar sem napisal že ob neki drugi priliki: najgloblji vir človekove samoodtujitve je nedvomno ločitev ljudi na ročne in umske delavce, degradacija neposrednih proizvajalcev na

---

* Članek je bil napisan za »Socializem«, organ Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije.

¹ VII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije, izd. Cankarjeva založba v Ljubljani, 1958, str. 459.

zgolj ročne delavce, ki se je v zgodovini vršila in izvršila hkrati z nastajanjem in utrjevanjem razredne družbe; enotnost umskega in ročnega dela je bila razbita, prav tako pa je bila razbita tudi enotnost tedaj sicer še sila primitivne, toda po svoje celovite proizvajalčeve osebnosti; ljudje umskega dela so se ločili od ljudi, ki neposredno ustvarjajo materialne temelje sleherne višje, duhovne kulture.

Kapitalizem je do kraja razrušil zadnje ostanke prvotne enotnosti ročnega in umskega dela, ki so se bili še ohranili v tako imenovani ljudski kulturi kmeta in cehovskega rokodelca. Delavski razred je postal bolj ko kateri koli razred neposrednih proizvajalcev pred njim odtrgan od kulturnega ustvarjanja v vsej razsežnosti tega ustvarjanja, od znanosti in umetnosti do organizacije delovnega procesa. Kot potrošnike kulturnih dobrin je buržoazija skušala in skuša neposredne proizvajalce zadržati v mejah, ki jih določata njen interes in njena potreba po kvalificirani delovni sili. Sicer naj bi kulturne potrebe delovnih ljudi zadovoljevala literarna plaža, v novejšem času pa zlasti filmske »tovarne sanj«.

Teh dejstev, ki jih je pri nas na Slovenskem globoko doumel Ivan Cankar, v okvirih kapitalizma ni moglo ukiniti naraščajoče delavsko gibanje s svojo politično, ekonomsko in kulturno akcijo, čeprav je s to akcijo, z bojem za skrajšanje delovnega časa, za večje mezde, z množičnim prosvetnim delom in predvsem s političnim osveščanjem delavskega razreda, odločilno prispevalo k duhovnemu osvobajanju in aktivizaciji neposrednih proizvajalcev. Teh dejstev ni mogla in ne more čez noč ukiniti zmagovita socialistična revolucija, čeprav v temeljih izpreminja stare družbene odnose in odstranjuje njihove predstavnike kot odločilne činitelje ekonomskega, političnega in kulturnega življenja.

Družbena vsebina in namen upravljanja se v socialistični državi nedvomno in bistveno izpremeni, upravljanje postane upravljanje v imenu in v službi delovnih množic. To je najneposrednejša pridobitev socialistične revolucije. Kot naslednja naloga se postavlja prehod od upravljanja v imenu delovnega ljudstva k samoupravljanju tega ljudstva, medtem ko se upravljanje z ljudmi, kolikor za prehodno dobo v posameznih oblikah ostane v veljavi, mora vršiti pod kontrolo in v interesu delovnih množic. Z drugimi besedami, zgodovinsko pogojeno jerobstvo nad neposrednim proizvajalcem pričinja odmirati, postopoma se umika neposredni iniciativi delovnih množic samih, prepučajoč jim cno področje družbenega življenja za drugim, izpreminjajoč se v upravljanje delovnega ljudstva samega. Toda tempo tega odmiranja je — kakor nam kaže praksa življenja — v različnih deželah in v raz-

ličnih konkretnih okoliščinah različen, počasnejši ali hitrejši, ima svoje vzpone, svoje zastoje in prekinitve. Dokler pa to upravljanje v imenu ljudstva traja, in njegovo trajanje je vsaj na nekaterih področjih družbenega življenja neogibno, dokler traja država, vse dotlej predstavlja prav takšno posredno upravljanje, ne glede na družbeni izvor in značaj svojih nosilcev, realno možnost birokratizacije v sistemu diktature proletariata, vir konservativnih teženj v socialistični državi.

Veliki problem odmiranja države in osvobajanja neposrednega proizvajalca slehernega jerobstva je tudi kulturni problem. Proces tega osvobajanja je tudi proces kulturne rasti delovnega ljudstva, njegovega postopnega vključevanja v kulturno ustvarjanje v vsej razsežnosti tega ustvarjanja, od organizacije delovnega procesa do umetnosti in znanosti. Kot takšnega ga je pojmoval že Lenin, ko je zapisal: »Boriti se proti birokratizmu do kraja, do popolne zmage nad njim, je mogoče le tedaj, če bo pri upravljanju sodelovalo vse prebivalstvo. V buržoaznih republikah je to ne samo nemogoče, marveč *to zavira sam zakon*. Celo najboljše buržoazne republike, pa naj bodo še tako demokratične, imajo na tisoče predpisov, ki delovnim množicam preprečujejo, da bi sodelovale pri upravljanju. Mi smo napravili to, da pri nas ni več teh ovir, vendar doslej nismo dosegli tega, da bi delovne množice lahko sodelovale pri upravljanju, zakaj poleg zakona obstoji tudi kulturna raven, ki je ne moreš podrediti nobenemu zakonu.«²

Ob tem občem problemu, ki je bil in je zlasti težak v sorazmerno zaostalih deželah, se takoj pojavi nov problem povsem neposredno praktičnega značaja: ali je treba s pritegovanjem delovnih množic k upravljanju čakati, dokler ne bodo dosegle potrebne kulturne ravni? Pri tem spet ostane izključno stvar tistega, ki upravlja, da kulturno-prosvetno delo ne le organizira, mu določa vsebino in smer, marveč tudi samo on ocenjuje zrelostno stopnjo ljudstva in ugotovi dozorelost trenutka, ko naj se v upravljanju izvrši zgodovinski preokret od »upravljanja v imenu ljudstva« k »upravljanju ljudstva samega«. Iz takega položaja se neogibno morajo porajati etatiistične in pragmatistične težnje v kulturni politiki.

Program Zveze komunistov Jugoslavije postavlja vprašanje tako: ali ni socialistična država po svojem družbenem značaju takšna, da takoj pričinja odmirati, odmirati povsod tam, kjer to terjajo in omogočajo konkretni zgodovinski pogoji, odmirati v prid ustvarjalnemu poletu delovnih množic, njihovi odpornosti nasproti

---

² Lenin, Izbrana dela, zv. IV, izd. Cankarjeva založba v Ljubljani, 1950, str. 152.

antisocialističnim silam? ali ni to odmiranje istovetno prav z zgodovinskim procesom prehajanja od »upravljanja v imenu ljudstva« k »upravljanju ljudstva samega«? Nedvomno je tako postavljaj vprašanje tudi Lenin, ki je že tedaj, leta 1919, terjaj »dejansko izvedbo ukrepov za pritegnitev delavcev k upravljanju«. ³ Izvajanje teh ukrepov naj bi bilo *začetek* dolgotrajnega zgodovinskega procesa, v katerem bo neogibno vse prebivalstvo pritegnjeno k upravljanju in ki se bo zaključil z dokončno premostitvijo usodnega nasprotja med umskim in ročnim delom, s popolno pridobitvijo človeka samemu sebi.

Skratka, v programu Zveze komunistov Jugoslavije prihaja do izraza mnenje, da je pritegovanje delovnih množic k upravljanju samo po sebi važen vzvod, ne pa le rezultat njihovega kulturnega razvoja.

Z razvijanjem družbenega upravljanja, katerega tempo je odvisen od konkretnih izhodišč in pogojev socialistične preobrazbe, pričjenja v zmerom širših množicah neposrednih proizvajalcev hkrati rasti zavest o potrebi višje izobrazbe, znanja, kulture. Ta zavest je rezultat njihove praktične izkušnje v upravljanju. Iz tega se rodi medsebojno učinkovanje, ki je pri nas že docela očitno: sodelovanje v sistemu družbenega upravljanja večja kulturne potrebe neposrednih proizvajalcev in rast njihove kulturne ravni dela ves sistem družbenega upravljanja uspešnejši, učinkovitejši, trdnejši. Kolikor zaostalejši so delavci, toliko bolj so lahko tudi v sistemu delavskega upravljanja še zmerom žrtve birokratizma. In narobe, toliko kritičnejši, samostojnejši in ustvarjalnejši so, kolikor višja je njihova kulturna raven, kolikor večje je njihovo znanje, kolikor bolj vedo, da gre za oblikovanje novih družbenih in človeških odnosov, katerih nosileci objektivno so od nastanka svojega razreda sem.

Tu je glavni in hkrati vsakdanje konkretni problem naše socialistične kulturne politike, katere poborniki morajo biti predvsem komunisti. Ta misel je vsebovana v odstavku programa, ki se glasi: »Boj za idejno socialistično preobrazbo zahteva organizirano in sistematično delovanje Zveze komunistov in vseh naprednih sil v deželi. Da bi se ta idejna socialistična preobrazba naše dežele lahko uresničila na duhovnih področjih, je treba posvetiti vso pozornost razširjanju in izgradnji materialno-tehnične osnove v vseh panogah kulture s tem, da zagotovimo objektivne pogoje najširšim plastem ljudstva, da si pridobijo splošno in strokovno znanje.« ⁴

³ Prav tam, str. 155. Ta Leninova zahteva priča, da je bilo tudi njemu vse širše pritegovanje delavcev k upravljanju neposredna naloga dneva, ne pa šele rezultat kulturne »dozorelosti« delavcev.

⁴ VII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije, str. 454.

Kulturnemu dvigu najširših plasti ljudstva služi socialistična demokratizacija šolskega in sploh vsega izobraževalnega in vzgojnega sistema, demokratizacija, ki je vrata srednjih in višjih, občeizobraževalnih in strokovnih šol na široko odprla mladini iz vrst delavskega razreda in pa ostalega delovnega ljudstva. Istemu namenu služi mreža ustanov za izobraževanje odraslih, ki mora vsakemu delovnemu človeku načelno omogočiti najvišjo izobrazbo. Toda v tem pogledu je treba še marsikaj napraviti, predvsem pa je treba sistem naše šolske in izvenšolske vzgoje povsem razbremeniti tistih elementov, ki izvirajo iz časov, ko je delitev ljudi na razrede veljala za trajen in neminljiv pojav družbenega življenja, ali bolje rečeno, ko je umsko delo veljalo za predpravo redkih izbrancev, ročno pa za stvar in dolžnost nižjih družbenih plasti.

Za uspešno ostvarjevanje socialistične kulturne politike v mnogonacionalni Jugoslaviji je odločilnega pomena dosledna obramba leninističnih načel v odnosih med njenimi narodi. Nacionalno vprašanje je v veliki meri bilo in ostalo kulturno vprašanje: nacionalni jezik ni samo najvažnejše sredstvo občevanja med pripadniki enega in istega naroda, marveč je dandanes še zmerom samo v nacionalnem jeziku moči kulturne dobrine človeštva posredovati najširšim množicam delovnega ljudstva. Zato program ZKJ poudarja, da organska rast in krepitev socialistične skupnosti proizvajalcev oziroma delovnih ljudi vseh narodov Jugoslavije ne le da ne ovira svobodnega razvoja nacionalnih jezikov in kultur, ampak ga nasprotno predpostavlja.⁵ Hkrati pa boj za *dejansko* enakost narodov v mnogonacionalni socialistični skupnosti, se pravi, boj za zmago nad zgodovinsko pogojeno neenakomernostjo v ekonomskem, političnem in po tem takem tudi kulturnem razvoju posameznih narodov, terja ne le medsebojno ekonomsko in politično pomoč, marveč tudi nenehno razmenjavo kulturnih dobrin med temi narodi, najtesnejše sodelovanje in enotnost v interesu celote. Zato ima socialistična kulturna politika na tem področju svoje največje sovražnike v nacionalizmu in podobnih težnjah, ki razdvajajo narode in ovirajo ustvarjalno sodelovanje med njimi, prav tako pa tudi v velikodržavnem hegemonizmu in unitarizmu, ki delovnemu ljudstvu vsakega posameznega jugoslovanskega naroda odreka pravico, da se kulturno dviga na najneposrednejši in najnaravnejši način, v nacionalnem jeziku in preko nacionalnih kulturnih ustanov.

---

⁵ Prav tam, str. 435.

Potem ko smo na kratko orisali smisel in cilje naše socialistične kulturne politike, se hočemo posebej ustaviti pri dveh področjih kulturne dejavnosti, ki sta se v zgodovinskem procesu delitve dela sorazmerno najbolj osamosvojili nasproti neposrednim proizvajalcem, čeprav sta v njihovem delu zmerom in povsod imeli in imata svoje neogibne materialne predpogoje. Gre za znanost in umetnost kot najvišji manifestaciji človekovih duhovnih moči in kot najpomembnejši obliki njegove zavesti o svetu in o samem sebi. Prav zgodovinsko pogojena osamosvojitvev teh dveh oblik kulturne dejavnosti nasproti neposrednim proizvajalcem poraja vrsto nesporazumov in enostranskih pojmovanj, kar zadeva njuno mesto in vlogo v boju za socialistično kulturno revolucijo.

Pri teh dveh problemih se ne bomo ustavili samo zaradi njunega pomena v družbenem življenju, ne samo zato, ker sta znanost in umetnost mogočna činitelja tehničnega in nasploh materialno-ekonomskega napredka in pa idejnega ter moralnega oblikovanja ljudi. To bomo storili tudi zategadelj, ker so od vseh postavk novega programa ZKJ, ki zadevajo našo kulturno politiko, prav tiste o znanosti in umetnosti podvržene najostrejšim napadom njegovih kritikov iz drugih socialističnih dežel in komunističnih partij. Ti mu predvsem očitajo, da pridiga »osvoboditev« znanosti in umetnosti od marksistične ideologije, od komunistične partije in od njenega vodilnega, usmerjajočega vpliva, da trga znanost od prakse revolucionarnega boja in od prakse socialistične graditve, da v pogledu umetnosti opeva »prelesti« buržoaznega anarhičnega individualizma itd. Takšne in podobne trditve se nenehno pojavljajo v tisku in v govorih, pa tudi v razpravah, ki jih razne visoke znanstvene ustanove vzhodnih držav posvečajo »sodobnemu revizionizmu« in njegovemu »glavnemu nosilecu«, Zvezi komunistov Jugoslavije.

Nobenega dvoma ni, da je med tistim pojmovanjem, ki ga imajo v pogledu znanosti in umetnosti jugoslovanski komunisti, in pa med pojmovanjem, ki ga zastopajo njihovi »kritiki«, dokaj bistvenih razlik. Toda med očitki »kritikov« so tudi taki, ki slone na nepoznavanju programa in njegovega celotnega besedila, na citatih, samovoljno iztrganih iz celote, ali pa kratkomalo na pačenju njegovega duha in črke.

Kako naš novi program dejansko postavlja problem znanosti in umetnosti, njune vloge v življenju socialistične skupnosti in njunega pomena za praktično dejavnost komunistov in sploh vseh naprednih sil v naši družbi?

Program izhaja iz dejstva, da sta znanost in umetnost družbeno pogojeni, se pravi, da v družbi, razdeljeni na razrede, nista in ne moreta biti povsem prosti razrednih determinacij in omejitev, katerih se v svoji celoti pričenjata osvobajati šele v sistemu socialistične demokracije, ki se razvija v brezrazredno družbo.¹ Kar zadeva znanost, razredne determinacije zlasti očitno prihajajo do izraza v družbenih vedah, ki neposredno posegajo v odnose med ljudmi in bolj ali manj prizadevajo njihove družbene težnje in interese. Tako so razrednim determinacijam predvsem podvržene zgodovinske vede, politična ekonomija, razni sociološki in pravno-politični nauki, etika, estetika itd. Poleg tega nam zgodovina znanosti govori tudi o mnogoteri odvisnosti prirodoslovnih ved ne le od konkretnih nalog, ki jim jih postavlja razvoj materialne produkcije in ekonomski interes njenih predstavnikov, marveč tudi od obče problematike družbenih odnosov v danem času. Engels v svoji »Dialektiki prirode«, recimo, razpravlja o družbeni determiniranosti Darwinove teorije in pravi: »Ves Darwinov nauk o boju za obstanek je preprosto Hobbesov nauk o »bellum omnium contra omnes« (boj vseh proti vsem) in buržoazno ekonomski nauk o konkurenci kakor tudi Malthusov nauk o naraščanju prebivalstva, prenešen iz družbe na živo naravo.«² Se pravi, da pereča družbena problematika, pa čeprav enostransko pojmovana, lahko zaostri pozornost prirodoslovca in ga vodi k pomembnim odkritjem v organskem in anorganskem svetu.

Izhajajoč iz teh dejstev, ki jih je odkril Marx, poudarja program hkrati veliki pomen, ki ga za znanost ima svoboda znanstvenega ustvarjanja, svoboda, ki je toliko večja, kolikor manj je znanost vezana na razredne in druge ozko omenjene interese, kolikor manj ti in takšni interesi ovirajo znanstvenika pri nepristranskem iskanju resnice o svetu in človeku, kar je najvišji poklic vsake resnične znanosti. Kot takšna in kolikor je takšna, je znanost mogočna zaveznica delavskega razreda in vseh zavestnih socialističnih sil s komunisti na čelu. Zato se Zveza komunistov Jugoslavije v svojem novem programu glede znanosti zavzema za tisto, kar je Marx v svojih predgovorih k prvemu zvezku »Kapitala« imenoval zdaj »svobodno znanstveno raziskovanje«, zdaj »nesebično raziskovanje«, zdaj spet »nepristransko znanstveno proučevanje«.³ Vse to so obeležja resnične znanosti, ki so najbolj lastna dobam in nosilcem duhovnega vzpona in ki se zlasti v družbo-

¹ VII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije, str. 459.

² Engels, Dialektika prirode, izd. Cankarjeva založba v Ljubljani, 1953, str. 542.

³ Marx, Kapital, zv. I, izd. Kultura, Beograd 1947, str. XLVI, L.

slovju lahko do kraja uveljavijo le z odmrtnjem razredov in razrednih determinacij. Ta obeležja resnične, dejansko svobodne znanosti je Marx postavljajal nasproti »plačani prepirljivosti«, »slabi vesti« in »zlobnim namenom apologetike«,⁴ skratka, nasproti vsemu tistemu, kar je po prihodu buržoazije na oblast postalo za buržoazno družboslovje pravilo z redkimi izjemami.

Vsakomur, kdor brez predsodkov bere naš program, mora postati jasno, da je tudi v njem dejanska svoboda znanosti, za katero se komunistom velja boriti, pojmovana prav v konkretnem smislu njene svobodnosti od apologije preživelih družbenih ustanov in odnosov. Ustrezne postavke programa se glasijo: »Ker Zveza komunistov sodi, da znanost in umetnost tem bolj ustrezata dejanskim interesom družbenega napredka, kolikor pogumneje se vsaka na svoj način in s svojimi sredstvi predajata iskanju in odkrivanju resnice o naravi in družbi, o človeku kot družbenem bitju, o odnosih človeka do zamotanih problemov narave, človeške družbe in človeka samega v vsej njegovi duhovni strukturi — se zavzema za dejansko svobodo ustvarjanja v znanosti in umetnosti.«⁵

Če je v teh postavkah kaj revizionizma, potem je bil pač Engels prvi revizionist, ko je ob zaključku svojega znanega dela o Ludviku Feuerbachu zapisal: »Znanost se toliko bolj sklada z interesi in prizadevanji delavcev, kolikor bolj brezobzirno in brez predsodkov (je unbefangener) raziskuje.«⁶

V zvezi s konkretnim pojmovanjem svobode znanstvenega dela je v programu ZKJ poudarjeno: »Zveza komunistov Jugoslavije nasprotuje »teorijam«, ki v imenu abstraktnih koncepcij svobode pravzaprav odpravljajo resnično svobodo znanstvenega in umetniškega ustvarjanja ter jo praktično podrejujejo reakcionarnim političnim tendencam.«⁷

Težko bi našli kaj dvoumnega in nejasnega v tem kratkem obračunu s sodobnim buržoaznim pojmovanjem svobode znanosti kot svobode od sleherne napredne misli in predvsem kot svobode od marksizma. Najmanj pa bi mogli v njem najti kaj takega, kar bi potrjevalo očitok »kritike«, da naš program »osvobaja znanost od marksistične ideologije.«⁸ Gre ravno za to, da v marksizmu ne vidi

⁴ Prav tam, str. I.

⁵ VII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije, str. 478.

⁶ Marx-Engels, Izbrana dela, izd. Cankarjeva založba v Ljubljani, 1951, zv. II, str. 509.

⁷ VII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije, str. 479.

⁸ gl. M. D. Kammari, Revizionistični mit o »osvobojevanju« znanosti izpod ideologije, Voprosy filosofii 1958, šte. 7, str. 17.

kratkoterminalno ideologije, ki bi jo bilo moči dogmatsko postavljati nasproti znanosti, marveč se v tem dokumentu dosledno poudarja znanstveni, antidogmatični značaj marksizma kot teoretične osnove za praktično dejavnost komunistov, kot teorije o temeljnih zakonih razvoja v naravi, v družbi in v človekovem mišljenju.⁹

Nedvomno je program ZKJ tudi s svojimi postavkami o znanosti in o njeni svobodi v očitnem nasprotju s teorijo in prakso stalinizma in dejansko predstavlja njuno temeljito revizijo, lahko rečemo, revizijo stalinske revizije marksizma.

Program ZKJ se izreka proti pragmatističnemu pačenju marksističnih pogledov na vlogo znanosti in umetnosti v družbi, proti ispreminjanju obeh v apologijo dnevnopolitičnih interesov. Pragmatistično pačenje pogledov na vlogo znanosti in še prav posebej na vlogo družbenih ved je v zahtevi, naj se znanstveno raziskavanje podreja načelu »resnično je, kar je koristno«. Družboslovci in posebej zgodovinarji v nekaterih vzhodnoevropskih deželah bi vedeli marsikaj povedati o tem, kako so bile v interesu dnevne politike prekrojene in prikrojene ruska zgodovina in zgodovina drugih evropskih in azijskih narodov. Znano je, da so interesi birokratskega etatizma maličili zgodovino ruske državnosti. Malone vso politiko ruskega carizma, zlasti pa njegovo zunanjo politiko, in posebej njegovo osvajalno politiko v Aziji so tolmačili kot nezavedno, toda zgodovinsko neogibno in progresivno pripravljane Oktobrske revolucije in osvobodilne vloge Rdeče armade v Evropi. Povsem v ozadje je bilo potisnjeno dejstvo, da je prav politika ruskega carizma kot »žandarja Evrope« dolga desetletja bistveno prispevala k utrjevanju buržoaznih režimov v razvitejših deželah Zahoda, ki so bile zrele za proletarsko revolucijo.¹⁰ Znana sovjetska zgodovinarica Pankratova je na XX. kongresu KPSZ izjavila: »V naših šolskih knjigah in v zgodovinah posameznih narodov

⁹ VII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije, str. 462.

¹⁰ V tej zvezi je značilno, da je bil iz popularnih izdaj Marxovih in Engelsovih izbranih del izločen njun spis »Revolucija in kontrarevolucija v Nemčiji«. V tem delu kajpak najdemo napačne, se pravi, neostvarjene prognoze v pogledu razvoja nekaterih slovanskih narodov, kar je kritiziral že Mehring, toda ocene panslavizma in ruskega carizma, njune vloge v letih 1848/49 so nedvomno točne, da niti ne govorimo o pomembnih analizah notranjih družbenih odnosov v Nemčiji in Avstriji na predvečer in med revolucijo 1848/49. Na liniji revizije Marxovih in Engelsovih pogledov na mednarodno vlogo ruskega carizma je tudi Stalinova kritika Engelsovega članka »Vnanja politika ruskega carizma«, napisana leta 1954, objavljena pa šele v maju 1941.

je skoraj povsem opuščeno razkrinkavanje nacionalno-kolonialnega zatiranja od strani carskega samodržavja.¹¹

Ne bom posebej govoril o koncesijah panslavizmu in drugim antimarksističnim zgodovinopisnim koncepcijam, niti o potvarjanju oddaljenejši in bližnji zgodovine jugoslovanskih narodov in KP Jugoslavije, ki se je vršilo in se v nekaterih vzhodnih deželah, zlasti v Bolgariji, Albaniji in na Kitajskem, še vrši v službi dnevnopolitičnih interesov, tujih dejanskim in trajnim interesom mednarodnega delavskega gibanja in socializma.

Če se temu pravi »partijnost« znanosti, tedaj je treba reči, da program takšne »partijnosti« zares ne priznava.

Jugoslovanski komunisti so v svojem programu zapisali tudi to, da »naj idejna vloga Zveze komunistov ne bo vloga dogmatičnega razsodnika v znanstvenih in umetniških smerih, šolah in stilih.«¹² Ta postavka v programu je postala takisto tarča napadov od strani njegovih »kritikov«. Ti »kritiki« so se očitno odpovedali temeljni postavki marksistične spoznavne teorije, ki pravi, da je kriterij resnice konec koncev lahko le praksa, ne morejo pa biti tak kriterij rabsodbe in sklepi tega ali onega partijskega foruma. Narobe, te rabsodbe in ti sklepi morajo biti sami preverjeni v praksi. Kot sklepi in rabsodbe so lahko izrazi enotne misli in volje komunistov in kot taki obvezni in pomembni za njihovo družbeno-politično akcijo v danih objektivnih okoliščinah, skratka, za njihovo udejstvovanje v družbeni praksi, ki končno potrdi ali ovrže njihovo pravilnost.

Rabsodbe partijskega foruma kot kriteriji znanstvene resnice v zadnji instanci so se v vrsti primerov pokazale zgrešene in škodljive tako za znanost kakor za komunistično partijo in njen ugled. Naj omenim rabsodbo o zgodovinopisni šoli Pokrovskega, katere manjše pomanjkljivosti, ki jih Lenin ni imel za omembe vredne,¹³ so rabsodnikom leta 1954 služile kot pretveza za utemeljitev birokratsko-etatsističnega zgodovinopisja v SSSR. Naj nadalje omenim Stalinove raz-

¹¹ XX. kongres Komunistične partije Sovjetske zveze, stenografske beleške, izd. Gospolitizdat, Moskva 1956, zv. I, str. 417.

¹² VII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije, str. 478.

¹³ Knjiga Pokrovskega »Ruska zgodovina« je bila označena kot antileninistična (gl. uvodnik »Pravde« z dne 27. januarja 1936), čeprav je Lenin dne 5. decembra 1920 pisal avtorju o tej knjigi tole: »Zelo Vam čestitam k uspehu. Vaša knjiga »Ruska zgodovina v strnjem obsegu« mi je izredno všeč. Originalna struktura in razlaga. Bere se z ogromnim zanimanjem. Po mojem mnenju jo bo treba prevesti v evropske jezike.« To Leninovo pismo je objavljeno v šestintridesetem, dodatnem zvezku IV. izdaje njegovih del, izdanem leta 1957.

sodbe v sovjetski biologiji, jezikoslovju in glasbi iz leta 1948, 1950 in 1951, ki so bile kasneje deloma preklicane.

Zveza komunistov Jugoslavije se ni niti v svoji teoriji niti v svoji praksi nikoli postavljala za brezprizivnega, dogmatičnega razsodnika v znanosti in v umetnosti. To ne pomeni, da kot organizirana celota ne daje ocen in ne sodi o pojavih in dogodkih na posameznih področjih družbenega življenja, vključno prosvete in kulture, znanosti in umetnosti. Kot organizirana celota in kot posamezniki, ki delajo na ustreznih področjih, so jugoslovanski komunisti takisto prepričani, da imajo — če so oboroženi z znanstveno teorijo marksizma in prežeti z revolucionarnim duhom njene dialektike — mnoge prednosti v spoznavanju pogojev, poteka in perspektiv sodobnega družbenega dogajanja. In spet je njihova lastna družbena praksa tista, ki jih v tem potrjuje in jih je potrjevala v vsem njihovem boju za socialistično preobrazbo naše dežele.

Če vse to ne bi bilo tako, tedaj jugoslovanski komunisti na svojem VII. kongresu ne bi sprejeli novega programa, ki temelji na analizah in ocenah sodobnih odnosov v svetu in pri nas doma. Prav v njihovem razmerju do lastnega programa, v razmerju, ki prihaja do izraza v njegovem uvodnem delu in v spremnem poročilu tovariša Edvarda Kardelja, se razodeva vsa razlika med dogmatskim razsodništvom in kritično sodbo, ki naj bo izhodišče za praktično kritiko, za revolucionarno akcijo komunistov. Jugoslovanskim komunistom njihov program ni kodeks dokončnih resnic. Prepričani so, da bosta družbena praksa in znanstvena misel preraščali, popravljali in morda celo demantirali posamezne njegove postavke in s tem utrdili njegovega revolucionarnega duha in njegovo ustvarjalno zamisel. Zato ne delijo mnenja tistih piscev v nekaterih vzhodnih državah, ki menijo, da »zgodovina ne daje razloga imeti sklepe kongresov komunističnih partij za nepravilne.«¹⁴ Tega mnenja ne podpira niti zgodovina njihovih niti zgodovina naše partije. Po vsej priliki mu ne bi pritegnil niti Friedrich Engels, ki je v svojem pismu Wilhelmu Liebknechtu z dne 31. julija 1877 zavračal tiste, ki »za znanstvenost svojih razlogov ne morejo nuditi nobenega drugega jamstva ko sklep kongresa, kakor da kongresi lahko oskrbijo značaj znanstvenosti...«¹⁵ In dalje Engels poudarja: »Za znanstvena dela ni nobenega demokratičnega foruma.«¹⁶

¹⁴ Fedosejev, Pomjelov, Čeprakov, O osnutku programa Zveze komunistov Jugoslavije, Komunist, leto 1958, številka 6, str. 35.

¹⁵ Marx-Engels, Neobjavljena pisma voditeljem nemške socialne demokracije v letih 1870—1886, Moskva—Leningrad 1953, str. 161—162 (v nemščini).

¹⁶ Prav tam, str. 162.

Takšen odnos do znanosti in do njene svobode nikakor ni v navzkrižju s potrebo nenehnega boja komunistov in posebej komunistov-znanstvenikov proti vsem enostranstim in predsodkom, ki ovirajo dejansko svobodo znanstvenega dela in so konec koncev zmerom v prid preživelim, reakcionarnim družbenim silam. Narobe, takšen odnos varuje komuniste pred dogmatizmom, večja njihovo zahtevnost do njih samih, pogloblja njihovo vednost o družbi in ljudeh, s tem pa tudi dviga njihovo zavest o pravilnosti poti, po kateri gredo. Skratka, takšen odnos je hkrati v interesu znanosti in v interesu socializma.

III

Za znanost velja, da mora biti sama sebi sodnik, se pravi, da o pravilnosti ali nepravilnosti njenih zaključkov ne odločajo glasovi večine, marveč je te zaključke moči preverjati le z znanstvenimi sredstvi, z eksperimentom, v praksi.

Ceprav se znanstveno prilaščanje tega sveta vrši bistveno drugače kakor umetniško prilaščanje, vendar za umetniško ustvarjanje še prav posebej velja, da ni primerno za mehanično izravnavanje. Lenin celo meni, da je to ustvarjanje najmanj primerno za takšno izravnavanje, za gospostvo večine nad manjšino.¹ Tu problema ni moči rešiti z nekaj ukrepi; umetnosti in književnosti ni moči uravnavati po enotnem sistemu in z merili, obveznimi za vse in za vsakogar. Zato se program ZKJ izrecno ne opredeljuje za nobeno umetniško šolo, za nobeno smer in za noben slog, prepuščajoč umetnikom, da sami iščejo in odkrivajo oblike, v katerih bodo lahko najustreznejše osvajali, umetniško predelovali in predstavljali življenje v njegovih človeško najpomembnejših manifestacijah.

Vse to kajpak ne pomeni, da imajo jugoslovanski komunisti posamezne šole, sloge in smeri umetniškega ustvarjanja za čisto slučajne pojave, povsem neodvisne od določenih družbenih teženj, od boja razredov, od različnih tokov na drugih področjih človekovega duhovnega življenja, v religioznih nazorih, v filozofiji, v znanosti itd. To tudi ne pomeni, naj marksistična znanstvena misel opusti raziskovanje zgodovinskih virov in pogojev, v katerih posamezne šole, slogi in smeri nastajajo, se razvijajo in preoblikujejo, in pa raziskovanje njihovih bistvenih obeležij, značilnosti, njihovega mesta in pomena v progresivnem razvoju človeštva. Pač pa to pomeni, da je v umetniškem ustvarjanju treba še prav posebej upoštevati relativno samostojnost oblike nasproti

¹ Lenin, O kulturi in umetnosti, izd. Cankarjeva založba v Ljubljani, 1950, str. 57.

vsebin, možnost večjih neskladnosti med obema. Prav zaradi te neskladnosti med obliko in vsebino, ki je zlasti pogosta v razdobjih velikih premikov in preokretov, v razdobjih »kaotičnih blodenj in mrzličnih iskanj«, pripadnost tej ali oni šoli, smeri, slogu ne more in ne sme biti sama po sebi povod za idejno-politično diskvalifikacijo umetnika. Če ne bi bilo tako, tedaj bi morali socializmu odpisati celo vrsto umetnikov in književnikov, ki so nedvoumno izpričali svojo privrženost proletarski revoluciji, po oblikovni plati svojega ustvarjanja pa so pripadali najrazličnejšim smerem in šolam, recimo, futurizmu, ekspresionizmu in drugim »izmom«. Lahko bi navedli vrsto imen iz naše domače, slovenske in jugoslovanske književnosti in umetnosti zadnjih štiridesetih let. Iz svetovne književnosti naj zadostuje eno samo ime: Vladimir Majakovski.²

Zgodovina umetnosti in posebej zgodovina novejšje umetnosti nam priča, da umetniki, ki so med seboj zelo različni po svoji idejni usmerjenosti, dostikrat prisegajo na enaka ali dokaj podobna načela umetniškega oblikovanja. V ruskem futurizmu lahko, na primer, ugotovimo vsaj tri glavne skupine, ki so se v idejnem pogledu močno razhajale, medtem ko so jim bili prijemi in sredstva oblikovanja dokaj enaki.³ Prav tako bi lahko govorili o razlikah in podobnostih med različnimi tokovi ruskega futurizma in med italijanskim futurizmom iz šole Marinettija. Isto velja za ekspresionizem na Slovenskem po prvi svetovni vojni, kjer lahko takisto ugotovimo nekaj skupin, ki jih ni moči ločiti po formalnih, pač pa jih je treba ločiti po vsebinskih, po idejnih kriterijih. To pomeni, da raznih šol in smeri tako imenovanega modernizma, oziroma avantgardizma, prav zaradi zelo različne idejno-politične usmerjenosti njihovih predstavnikov ne moremo kratko malo in brez razlike uvrščati v rubriko »dekadentne umetnosti«. Tu je treba na stvari gledati v vsej njihovi konkretni raznolikosti. Vse je odvisno od tega, kako se nasproti socialistični revoluciji opredeljujejo posamezni krogi inteligence, ki so v tej ali oni deželi nosilci teh in takšnih smeri in šol.

---

² Na posvetovanju Znanstvenega sveta Instituta svetovne literature, posvečenem »sodobnemu revizionizmu«, je bilo med drugim rečeno da je Majakovskega dvignila »plodotvorna sila socialističnega realizma« (Voprosy literatury, leto 1958, šte. 8, str. 152). Toda dejstva govore, da se Majakovski ni nikoli povsem ločil od futurizma in da je skoraj do svoje smrti ostal organizacijsko povezan z najvidnejšimi predstavniki njegovega levega krila v Rusiji.

³ Desno krilo ruskega futurizma je predstavljala skupina okrog Igorja Severjanina, sredino skupina Šeršenjeviča, levo krilo pa skupina Hlebnikova — Majakovskega.

Dejstva našega sodobnega kulturnega življenja v Jugoslaviji nam govore o tem, da ločitev umetniških ustvarjalcev na tako imenovane realiste in na tako imenovane moderniste nima zmerom za podlago načelnih estetskih ali idejnih kriterijev, marveč se včasih vrši tudi po kriterijih, ki so onstran umetnosti in onstran socializma.

Marsikateri umetniki in književniki, ki se sami prištevajo med »realiste« in pripadajo ustreznim umetniško-literarnim družinam, so to le po čisto vnanjih prijemih oblikovanja snovi, po idejni vsebini svojih del pa še zdaleč niso zmerom umetniški tolmači najnaprednejših stremeljenj sodobnega človeka v sodobni resničnosti. In po drugi plati najdemo med našimi »modernisti« tudi takšne, ki so po vsej naravi svojega ustvarjanja nedvomno realisti, usmerjeni v osrednjo človeško problematiko naše resničnosti, privrženi njenemu progresivnemu reševanju. Njihovo pojmovanje »modernizma« navadno nima dosti zveze s subjektivno-idealističnimi, iracionalističnimi in podobnimi reakcionarnimi osnovami dekadence v »moderni« buržoazni umetnosti. Zanje je »modernizem« enak odporu proti tematskemu in oblikovnemu uboštvu, ki se ponekod skuša uveljaviti pod naslovom »socialistični realizem«, in posebej z odporom proti tisti tradiciji »realističnega« pisanja pri nas, ki razen kmečke zaostalosti ne vidi ničesar, kar bi bilo človeško pomembnega in umetniško upodabljanja vrednega.⁴

Proti nezanesljivim in nenačelnim kriterijem, po katerih se pri nas oblikujejo umetniško-literarne družine, postavlja program ZKJ tudi za umetnike in književnike trdne in načelne kriterije privrženosti socialističnemu humanizmu. Ne da bi umetnikom in književnikom predpisoval, kako in kaj naj oblikujejo, o čem naj pišejo, povsem jasno označuje pojave in težnje, proti katerim se komunisti morajo boriti, kjerkoli naletijo nanje, pa čeprav v proizvodih umetnosti in pod zaščitnim znakom »svobode umetniškega ustvarjanja«. V zvezi s tem lahko v programu beremo tole: »Zveza komunistov, katere poglavitni cilj je boj za socializem, se bori ideološko proti vsem pojavom, ki zmanjšujejo vero v človeka in njegovo ustvarjalno moč ter sposobnost, da bi spremenil svet in da bi človeško življenje napravil razumno, polno vsebine in človeško za vse, ali proti poskusom, da bi se pod zaščitnim znakom svobode znanosti in umetnosti afirmirali dejansko reakcionarni in protisocialistični nazori ali spodkopavale moralno-politične

---

⁴ To kajpak ne pomeni, da kmetje, vse do najzaostalejših, ne morejo biti predmet umetniškega upodabljanja v moderni književnosti. Gre predvsem za vidike pisatelja samega, v našem primeru za vidike pisatelja, ki niso nič manj omejeni od vidikov zaostalega kmeta in od njegovega pojmovanja sodobnih družbenih odnosov.

osnove socialistične družbe.«⁵ To je ista misel, ki jo je tovariš Kardelj že leta 1954, v svojem govoru na III. kongresu Zveze komunistov Srbije, nekoliko obširneje izrazil z besedami: »Nam gre izključno za vprašanje, ali je kulturno ustvarjanje iskreno, pošteno, človeško, takšno, da vliva vero v človeka in v socialistični razvoj, in ali kot takšno prispeva k enotnemu splošnemu naporu naših delovnih množic pri graditvi socialističnih odnosov, ali pa je samo figovo pero za vtihotapljanje raznih reakcionarnih, protisocialističnih teženj. Mislim, da je tu področje dela komunistov in vseh zavestnih borcev za socializem. Moramo se torej koncentrirati na to, kar je poglavitno: na konkretno politično in moralno vsebino, na boj za socialistično politiko in moralno orientacijo proti razdiralnim težnjam, proti anarhističnemu frazerstvu, demoralizaciji, proti ubijanju vere v človeka in v socialistično pot.«⁶

Za komunista je torej poglaviten boj proti socializmu tujim in sovražnim pojavom in težnjam, ki bodisi izvirajo iz preteklosti ali pa rastejo iz lastnih tal, iz protislovnosti dobe, v kateri se novi, socialistični odnosi med ljudmi šele oblikujejo in ki ima zategadelj še mnoga obeležja družbe, iz katere izhaja in proti kateri se hkrati uveljavlja, se pravi, kapitalistične družbe. Protisocialistični pojavi v sedobni jugoslovanski družbeni stvarnosti imajo — kakor to poudarja program ZKJ — svoje izvore in nosilce: v pripadnikih razlaščenih eksplotatorskih razredov, v kapitalističnih tendencah na vasi, v drobnolastniški stihiji, ki take tendence poraja in obnavlja, v idejni in politični zaostalosti, ki se obnavlja na podlagi materialne zaostalosti in reakcionarne idejne dediščine iz preteklosti, v nenaoki ekonomski in kulturni razvitosti posameznih dežel in narodnosti Jugoslavije, iz katere črpajo hrano partikularizem, nacionalizem in šovinizem; v birokratizmu kot konservativni tendenci, ki zavira razvoj socialističnih družbenih odnosov, postavlja interese kariere nad interese delovnega ljudstva in s tem oddaljuje svoje nosilce od ljudstva. Takšni pojavi in težnje so najustreznejši prevodniki reakcionarnih idejnih vplivov iz tujine, ki še zmerom prihajajo do izraza v našem duhovnem življenju.

Med protisocialističnimi pojavi in težnjami, proti katerim se morajo jugoslovanski komunisti nenehno boriti v imenu novega, socialističnega humanizma, sta v programu ZKJ posebej poudarjena

⁵ VII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije, str. 479.

⁶ Edvard Kardelj. O nekaterih idejno-političnih vprašanjih, izd. Politična knjižnica, Ljubljana 1954, str. 25.

»brezperspektivni individualizem in destruktivni anarhizem v določenih slojih malomeščanstva in malomeščanske inteligence«. ⁷ Ta dva pojava v veliki meri opredeljujeta vsebino, pa tudi oblike ustvarjanja v sodobni buržoazni umetnosti. Pri nas se v teh dveh pojavih izražata nebogljenost in nemoč njunih nosilcev pred strahotami imperializma in fašizma, pred nevarnostjo nove, atomske vojne, pred birokratsko samovoljo, zlasti pa pred naporu socialistične graditve, ki so težki in za marsikoga nepričakovani, prav posebno pa še težki in nepričakovani v okoliščinah, kakršne je jugoslovanskim delovnim ljudem ustvarilo leto 1948.

Pohod stalinizma proti jugoslovanskim komunistom, ki se je tega leta začel, je marsikaterega slučajnega in idejno neurejenega sopotnika socializma v Jugoslaviji vrgel iz tira, ga navdal z nevero v človekove spoznavne in ustvarjalne moči, v možnost smotrne graditve novih odnosov med ljudmi, skratka, z nevero v socializem. In prav ta nevera je krepila in krepila pojave subjektivizma, odmikanja od resničnosti in njenih konkretnih problemov, se pravi, dela svoje nosilce sprejemljive za razne proizvode duhovnega razkroja v kapitalističnem svetu.

Brezperspektivni individualizem, ki v umetnosti poraja idejni in estetski nihilizem, ima torej pri nas svoj izvor tudi v razočaranju in zbežanosti, ki sta se po letu 1948 polastila nekaterih krogov malomeščanske inteligence in povzročila njihov umik s fronte boja za socializem. To je treba prav posebej poudariti, zakaj »kritikom« iz vzhodnih dežel in komunističnih partij, ki napadajo kulturno politiko jugoslovanskih komunistov in njihov novi program, je prav to dejstvo ostalo popolnoma skrito.

Kadar se naši »kritiki« lotevajo politike jugoslovanskih komunistov v kulturnih vprašanjih, tedaj v glavnem enolično ponavljajo obtožbo, da novi program ZKJ nastopa proti marksistično-leninističnemu pojmovanju »partijnosti« v umetnosti in književnosti, da zagovarja nevmešavanje partije v ti dve področji duhovnega ustvarjanja, da odklanja »socialistični realizem« in njegove oblikovalne metode, skratka, da opeva »prelesti« buržoazno-anarhičnega individualizma.

Po vsem tem, kar smo doslej dejali, ni težko oceniti dejanske vrednosti teh obtožb. Zato se pri tem ne bomo predolgo zadrževali.

Kar zadeva marksistično-leninistično pojmovanje »partijnosti« v umetnosti in književnosti, je po mnenju jugoslovanskih komunistov bistvo tega pojmovanja v priznavanju dejstva, da sta umetnost in knji-

⁷ VII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije, str. 476.

ževnost v razredni družbi razredno pogojeni, da imata ogromno vlogo v idejno-moralnem oblikovanju človeka in da je prav zato toliko večja odgovornost umetnika, ki se je zavestno opredelil za stvar socializma, se pravi, za stvar osvoboditve delovnega človeka in s tem človeka nasploh. To pomeni, da jugoslovanski komunisti pojmujejo »partijnost« v tistem smislu, ki ga je Marx imenoval »veliki zgodovinski smisel«, v smislu zgodovinske perspektive, ki je umetniku in književniku odprta in navdihuje njegovo ustvarjanje. Nikakor pa »partijnosti« v umetnosti in književnosti ne pojmujejo v ozkem smislu njenega izpreminjanja v sredstvi dnevnopolitičnih interesov, se pravi, v smislu njenega podrejanja taktičnim potrebam partije in vlade, kar dostikrat vodi do tragikomičnih zapletov in razpletov, zdaj tragičnih zdaj komičnih za umetnika, pa tudi za komunistično partijo.⁸

Kar zadeva »socialistični realizem«, ga program sploh ne omenja in se potemtakem izrecno ne opredeljuje niti zanj niti proti njemu. Vsekakor pa zavrača sleherno kanoniziranje ustvarjalnih prijemov v umetnosti in književnosti in zatorej tudi vsak birokratsko pojmovani, votlo apologetski in zategadelj v bistvu antirealistični »realizem«.⁹

Piscu teh vrst nihče ne more očitati niti najmanjših simpatij za razne dekadentske modne smeri, ki so po njegovem mnenju že zaradi svojega solipsizma, se pravi, zaradi svoje nedostopnosti čustvu in razumu človeka, v popolnem navzkrižju z najglobljim bistvom socialistične kulturne politike, o katerem je bilo uvodoma govora. Povsem se strinjam z mislijo tovariša Kardelja iz že omenjenega govora: da se za raznimi prehodnimi modnimi smermi bržčas največkrat skriva čisto

⁸ V odloku CK KPSZ z dne 28. maja 1958 »o popravljanju napak v oceni oper »Veliko prijateljstvo«, »Bogdan Hmelnicki« in »Od vsega srca« med drugim stoji: »Nekatere nepravilne ocene v omenjenem odloku (gre za odlok z dne 10. februarja 1948, ki se s tem ukinja — op. pisca) odražajo subjektivno pristopanje J. V. Stalina k posameznim umetniškim delom in k tvornosti sami. Subjektivno ocenjevanje posameznih proizvodov umetnosti od strani J. V. Stalina se kaže tudi v enostranski in tendenciozni kritiki oper K. Dankjeviča »Bogdan Hmelnicki« in G. Zukovskega »Od vsega srca«, ki je bila po njegovem navodilu leta 1951 objavljena v uredniških člankih »Pravda«. Kakor je znano, so na Stalina tudi pri reševanju takih vprašanj zelo negativno vplivali Molotov, Malenkov, Berija.«

⁹ V sovjetski reviji »Iskustvo« je bilo leta 1949 moči v marčno-aprilski številki brati članek pod naslovom »Ustvarjalnost socialističnega realizma« in v njem tole: »Naslikati portret tovariša Stalina je veliki sen vsakega sovjetskega slikarja, zakaj za dejanskega slikarja je ni večje sreče kakor napraviti podobo tistega, v katerem ljudstvo vidi vtelešenje svojih najboljših lastnosti, vseh svojih uspehov in zmag.«

navadna ustvarjalna nemoč.¹⁰ In pa z njegovo mislijo, da je vse to »izraz neke določene krize sodobnega človeštva, ki se lomi v družbenih protislovjih, kakor tudi razpadanja starega duhovnega in materialnega sveta na naših lastnih tleh... odsev duhovne brezizhodnosti, ki je posledica idejnega zaostajanja kulturnega ustvarjanja za naglimi družbenimi spremembami, kar se navadno zmerom dogaja v revolucionarnih časih, ko se družbeni in politični odnosi hitreje izpreminjajo, kakor se izpreminjajo zastareli nazori ljudi.«¹¹ Skratka, to so prehodni pojavi, neprehodna in trajna pa je po mojem mnenju velika realistična umetnost vseh časov, realistična v smislu svoje usmerjenosti v svet človeških odnosov in človeških teženj, ki v njej najdejo svoj odraz in izraz.

Problem novega realizma zame obstoji, obstoji kot problem umetniškega ustvarjanja, ki ga navdihuje nova družbena stvarnost s svojimi objektivnimi zgodovinskimi težnjami, katerih protagonist je predvsem delavski razred, ki ga navdihuje človek v tej stvarnosti, njegovo razmerje do nje in njegov boj za njeno progresivno izpreminjanje. Praktično je ta problem postavilo že nekaj generacij naprednih umetnikov in književnikov v vseh delih sveta. Nedvomno je stvar marksistične estetike, da njihovo ustvarjalno prakso raziskuje in da na tej podlagi dela ustrezne teoretične posplošitve. Kakor vsaka teorija tako tudi te posplošitve, ki odkrivajo določene zakonitosti umetniškega ustvarjanja v novejši zgodovini nasploh in posebej v konkretnih pogojih prostora in časa, lahko služijo kot napotilo za praktično umet-

---

¹⁰ Edvard Kardelj, O nekaterih idejno-političnih vprašanjih, str. 26. Sila ostro in nedvomno tudi sila točno oceno teh pojavov je v svojem referatu in v sklepnih besedi na Izrednem plenumu Zveze književnikov Jugoslavije leta 1954, dal Miroslav Krleža, ko je dejal: »Ta mistika danes v tej psevdomistični in psevdoabstraktni umetnosti že celih štirideset let ne goji prav nikake druge sestavine ko materialno, ker je intelektualno-moralno popolnoma cinična, tako da bi se razen z dobičkarstvom ne dala pojasniti z nobeno drugo sestavino razen tako imenovane medicinske, bolj ali manj obrambno-patološke, če je pristna in če ni ponarejena, zakaj v tem primeru je povsem nezanimiva« (v. Naša sodobnost, letnik 1955, knjiga I, str. 19).

¹¹ Prav tam. Ob tej priliki in v tej zvezi ne bo napak, če še enkrat navedemo Leninove besede iz razgovora s Klaro Zetkinovo: »Kaotične blodnje, mrzlično iskanje novih gesel, gesel, ki razglašajo »hozano« za neke struje v umetnosti in v miselnem svetu, ki pa jutri kriče »križaj ga«, vse to je neogibno. Revolucija sprošča vse sile, ki so bile doslej uklenjene, in jih žene iz globine na površino življenja« (Lenin, O kulturi in umetnosti, str. 122; prim. moj članek »Lenin o književnosti in umetnosti«, Naša sodobnost, letnik 1958, števil. 11, str. 971).

niško dejavnost.¹² Toda, ali morejo biti *zakon* vsega umetniškega ustvarjanja v sedanjosti in bodočnosti?

To vprašanje se piscu teh vrst postavlja v zvezi s »socialističnim realizmom« kot kanonizacijo ustvarjalnih prijemov v umetnosti in književnosti socializma.¹³ In s tem vprašanjem se veže drugo, konkretnije vprašanje: kako da je sovjetska umetnost nasploh in posebej sovjetska književnost svoje največje in svetovno pomembne pridobitve dosegla v glavnem pred kanonizacijo »socialističnega realizma«, med tem ko po njegovi kanonizaciji s sorazmerno redkimi izjemami živi od sklicevanja na velika imena in velika dela, ustvarjena že prej? Tega dejstva se je dotaknil tudi veliki sovjetski pisatelj Mihail Šolohov, ki je na XX. kongresu KPSS govoril o »dnjeprostrojskem literarnem jeziku«, zgrajenem iz del, napisanih pred dvajsetimi — tridesetimi leti, ki naj prikrijejo neplodovitost kasnejših let.¹⁴

Ko o teh stvareh razmišljam, se mi neprestano vrivata dve Leninovi misli, izrečeni ob dveh različnih prilikah in petnajst let vsaksebi: »Ustvarjalno življenje očitno mora biti razsipno, kakor v naravi tako tudi v družbi... V tej stvari je brezpogojno potrebno ohraniti veliko

¹² Dejstvo, da posamezne estetske teorije niso samo povzetek te ali one ustvarjalne prakse, marveč tudi napotilo zanjo, ni niti najmaj novo. Zmerom je bilo tako in ni moglo biti drugače v realnem svetu človeških odnosov. Tudi sodobne buržoazne estetske teorije, zgrajene na reakcionarni filozofiji Bergsona ali Junga, Husserla ali Heideggerja, usmerjajo marsikatero »iskanje čisto izvirnega izraza« v umetnosti, pri nas in drugod. Še več, slepa podvrženost umetniške prakse abstraktni teoriji je tu morda večja ko kdaj koli prej.

¹³ V sovjetski reviji »Voprosy filosofii«, letnik 1958, številka 10, je bil objavljen uvodnik z naslovom »Proti filozofskemu revizionizmu«, v katerem na str. 14 lahko beremo: »Mi nikakor ne trdimo, da je marksistična estetika že tako dodelana, da bi lahko dala odgovore na vsa zapletena vprašanja, ki jih postavlja razvoj sodobne socialistične umetnosti. Nasprotno, naša estetika očitno zaostaja za življenjem, za prakso našega umetniškega ustvarjanja, še zelo slabo posplošuje izkušnje iz razvoja socialistične umetnosti. Toda to zaostajanje je moči premagati samo na podlagi osnovnih načel marksizma, ne pa z njihovim zametavanjem.« Če prve postavke lahko kratko malo vzamemo na znanje, se z zadnjo vsekakor strinjamo. Prav te postavke pa ne govorijo v prid kanonizaciji »socialističnega realizma«. Pod njegovo kanonizacijo razumem tisto dogmatiziranje in zoževanje formalnih in vsebinskih ustvarjalnih kriterijev, ki se je v imenu »socialističnega realizma« izvršilo v zadnjih dvajsetih letih. S tem je bil »socialistični realizem«, ki je bil vsaj pri Gorkem in za Gorkega dokaj širše pojmovan, zreduciran na tisto, kar Krleža, govoreč o odnosu modernizem — socialistični realizem, po pravici imenuje »negacijo razsula na podlagi provincialne zaostalosti« (gl. Naša sodobnost, letnik 1954, knjiga II, str. 967).

¹⁴ XX. kongres Komunistične partije Sovjetske zveze, stenografske beležke, zv. I, str. 581.

prostora za osebno pobudo, za individualna nagnjenja, za misel in fantazijo, za obliko in vsebino.«¹⁵

V tem smislu postavlja program ZKJ tudi vprašanje vmešavanja ali nevmešavanja partije v zadeve umetnosti in književnosti.

Kolikor gre za vmešavanje v smislu partijskega kanoniziranja tega ali onega ustvarjalnega prijema v umetnosti, toliko je naš novi program kajpak proti vmešavanju. Toda niti program ZKJ niti dose-danja praksa jugoslovanskih komunistov nista ravnodušna nasproti pojavom idejnega kaosa in ne zagovarjata nevmešavanja partije v zadeve umetnosti, kadar gre za protisocialistične težnje, ki se skušajo uveljaviti pod firmo »svobode umetniškega ustvarjanja«. Program obvezuje Zvezo komunistov kot celoto in vsakega posameznega komunista, posebej pa še komuniste — kulturne delavce, da se takšnim pojavom in težnjam postavijo po robu na način, ki najbolj ustreza razvoju socialističnih ustvarjalnih sil v kulturi. O tem je tovariš Kar-delj takisto govoril na III. kongresu ZK Srbije:

»Dobre in uspešne so samo tiste metode boja proti raznim nega-tivnim pojavom na področju ideološko-političnega življenja, ki uspo-sabljuje zmerom širši krog ljudi za samostojen nastop proti raznim negativnim, reakcionarnim, protisocialističnim pojavom. Administra-tivna sredstva lahko preprečujejo, ne morejo pa ustvarjati. Mi pa moramo prvenstveno ustvarjati, potem bomo lahko tudi preprečevali. S tem nočem reči, da nimamo pravice tudi z administrativnimi sredstvi nastopiti proti raznim težnjam po demoralizaciji našega družbenega življenja in proti raznim drugim protisocialističnim težnjam. Toda pri tem se moramo zavedati, da je lahko to prizadevanje uspešno le tedaj, če bomo staremu postavili nasproti hkrati novo socialistično kvaliteto, in drugič, če bomo administrativna sredstva uporabljali res samo tedaj, kadar s tem ne škodujemo samemu razvoju socialističnih sil... Prvenstvena naloga komunistov in zavestnih socialističnih borcev na področju kulturnega ustvarjanja je v tem, da se s svojo kvaliteto postavijo po robu najrazličnejšim dekadentnim pojavom. Ustvarjalni izraz pa morajo najti sami. Na tem torišču komunistom ne smemo vezati rok. Zadolžiti jih moramo samo za to, da reagirajo in delujejo kot komunisti, kot pravi borci za socializem.«¹⁶

Postavlja se vprašanje: na čem temelji očitek naših »kritikov«, da program ZKJ opeva »prelesti« buržoazno-anarhičnega individua-lizma? Ta očitek je bil z vso resnostjo izrečen na seji Znanstvenega

¹⁵ Prim. Spomini na Lenina, izd. Cankarjeva založba v Ljubljani, 1957, str. 368, in Lenin, O kulturi in umetnosti, str. 57.

¹⁶ Edvard Kardelj, O nekaterih idejno-političnih vprašanjih, str. 24, 27—28.

sveta Akademije družbenih ved pri CK KPSZ, posvečeni vprašanju sodobnega revizionizma.¹⁷ V podobni obliki pa ga tudi sicer večkrat srečamo v tisku nekaterih vzhodnih držav in komunističnih partij.

Povsem očitno je, da se takšni in podobni očitki ne morejo opirati na nobeno postavko programa ZKJ, ne da bi jo namenu ustrezno izmaličili. Za te očitke je predvsem značilno, da večidel prezirajo besedilo programa, da niti ne govorimo o drugih dokumentih, ki osvetljujejo kulturno politiko jugoslovanskih komunistov in njihov boj proti raznim protisocialističnim pojavom in težnjam v našem družbenem in posebej kulturnem življenju. V podporo svojim postavkam o »revizionizmu« jugoslovanskih komunistov v kulturni politiki se naši »kritiki« radi oprijemljejo prav takšnih pojavov in teženj v našem kulturnem življenju, jih posplošujejo in to življenje predstavljajo povsem enostransko, grobo tendenčno, v napačni podobi.

To je vsekakor dokaj nevhvaležen način obračunavanja z »revizionizmom« jugoslovanskih komunistov v kulturni politiki.

Iz vsega, kar smo že prej dejali, je razvidno, da raznih negativnih, antisocialističnih pojavov v našem kulturnem življenju nismo nikoli tajili in da se tudi nismo odrekli boju proti njim. Nasprotno, mnenja smo, da je ena izmed glavnih dolžnosti komunistov, zlasti pa še članov ZKJ iz vrst kulturnih delavcev: boriti se proti takim pojavom z vsemi svojimi intelektualnimi silami, z načelno kritiko utirati pot zmagi marksistične misli, znanstvenemu marksističnemu gledanju na svet. Toda, ko proučujemo konkretne vire in korenine protisocialističnih pojavov v naši družbeni stvarnosti, smo daleč od misli, ki je tako blizu »kritični« praksi naših »kritikov«, namreč od misli, da je moči take pojave spravljati s sveta z odloki CK komunističnih partij, ne pa z ideološkim bojem in predvsem z odstranjevanjem pogojev, v katerih se ti pojavi porajajo.

Naj zaključimo z ugotovitvijo, ki se mi zdi dovolj važna.

Za naše »kritike« v kulturnem življenju Jugoslavije obstojata samo dve vrsti ljudi: eni opevajo »prelesti« buržoazno-anarhičnega individualizma in s tem tolmačijo »revizionistični« program ZKJ, drugi pa so preganjani pristaši »socialističnega realizma«. V tem smislu tisk nekaterih vzhodnih držav in komunističnih partij dostikrat razpravlja o kulturnih problemih v Jugoslaviji.¹⁸ Dejstvo pa je, da se jugoslo-

¹⁷ Voprosy istorii, letnik 1958, šte. 9, str. 205.

¹⁸ Li Hua, član Stalnega komiteja vsekitajskega združenja umetnikov, piše v svojem članku »Moji vtisi o jugoslovanski umetnosti«, objavljenem 11. decembra 1958 v listu »Venji bao«: »V okviru politike programa ZKJ se v tej deželi opaža svoboda za razne vrste formalizma in univerzalizma, za reakcio-

vanski komunisti tudi v svoji kulturni politiki že precej časa sem borijo na dveh frontah. Na eni fronti se borijo proti buržoazno-anarhičnemu individualizmu in proti njegovim reakcionarnim manifestacijam v subjektivistični filozofiji, družboslovju in dekadentski umetnosti. Na drugi fronti se borijo proti kulturno-političnemu stalinizmu, o katerem praksa govori, da v filozofiji, družboslovju in umetnosti takisto vodi proč od življenja, v zastoje in — v razmerju z že prej doseženimi vrhovi ustvarjalnosti — tudi v dekadenco.

V takih okoliščinah se jugoslovanski komunisti borijo za socialistično kulturno politiko, posvečeno materialni in duhovni osvoboditvi delovnih ljudi, njihovemu oblikovanju v svobodne, ustvarjalne osebnosti socializma.

*

Naj na kratko povzamemo, kar smo dejali:

Socialistična kulturna politika, katere glavna obeležja in cilji so načrtani v novem programu Zveze komunistov Jugoslavije, obvezuje to zvezo kot celoto in njene člane kot posameznike. Od njih je predvsem odvisno njeno dosledno izvajanje v znanstvenih, kulturnih in prosvetnih ustanovah, društvih in množičnih organizacijah, v organih družbenega upravljanja na ustreznih področjih, v ustreznih svetih komun, okrajev, republik. Kolikor odločnejši in načelnejši bo boj komunistov za socialistično kulturno politiko in proti antisocialističnim težnjam in pojavom v našem kulturnem življenju, toliko bolj se bo prosvetna, znanstvena, umetniška in nasploh kulturna dejavnost osvobajala vsega tistega, s čimer preteklost pritiska na sedanost in kar progresivne sile našega časa ovira na poti k njihovemu cilju: k popolnemu včlovečenju človeka.

---

narno umetnost, ne pa za socialistično, realistično, revolucionarno umetnost. Kakor je to v navadi zlasti pri kitajskih »kritikih« programa ZKJ, pisec tendenčno in skozi in skozi enostransko predstavlja razmere v novejši jugoslovanski umetnosti, napihuje negativne pojave, povsem pa molči o pomembnih in trajnih pridobitvah v jugoslovanskem kiparstvu, slikarstvu, književnosti itd., in posebej o stvaritvah, obrnjenih k našemu delovnemu človeku, k njegovemu boju za svobodo in za socializem.